

УДК 94(477)«Я.Падох»

Світлана Блащук*

ДАВНЬОРУСЬКЕ ПРАВО В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ЯРОСЛАВА ПАДОХА (1920-ті – початок 1950-х рр.)

У статті проаналізовано внесок Я.Падоху в дослідження давньоруського права та наказано умови в яких працювали українські історики в еміграції в першій половині ХХ ст.
Ключові слова: давньоруське право, еміграція, українська діаспора, Я.Падох.

В статье проанализирован вклад Я.Падоху в исследование древнерусского права и показаны условия в которых работали украинские историки в эмиграции в первой половине ХХ в.
Ключевые слова: древнерусское право, эмиграция, украинская диаспора, Я.Падох.

In the article the Ya.Padokh's contribution into the investigation of Old Russian law is analyzed and the conditions in which Ukrainian historians in emigration in the first half of the 20th century worked are shown.

Key words: Old Russian law, emigration, Ukrainian diaspora, Ya.Padokh.

На сьогоднішній день велику увагу вітчизняних дослідників привертають праці емігрантських та діаспорних істориків. Наукові праці цих вчених тривалий час залишалися поза увагою науково-історичних студій і були недостатньо дослідженими та репрезентованими з ідеологічних міркувань. Утім, їх науковий доробок є вагомим часткою національної спадщини. В даній розвідці ми звернемося до наукової спадщини Я.Падоху.

Свого часу ректор Українського вільного університету (далі – УВУ) Б.Цюцюра зазначив, що постать Я.Падоху заслуговує особливого відзначення¹. Його життя і діяльність були такими повними, що потребують окремих студій². Багатогранна і плідна громадсько-політична та наукова діяльність Я.Падоху, без сумніву, заслуговує на спеціальне дослідження. Воно дозволить показати внесок цієї непересічної особи в громадські і політичні процеси в

* **Блащук Світлана** – к. і. н., науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України.

¹ Цюцюра Богдан. Слово про книжку та її автора // Падох Ярослав. Суди і судовий процес старої України: Нариси історії / Б. Т. Цюцюра (післясл.). – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів, 1990. – 128 с. (Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 209. Істор.-Філософ. секція. Правнична комісія; Ч. 5.). – С. 123.

² Помер д-р Ярослав Падох // Свобода. – 1998. – № 10. – 4 вересня. – С. 13.

Україні, зміцнення міжнародного статусу української еміграції, вивчення українського історії та права.

Я.Падох був дуже активною людиною і не зважаючи на свої правничі зацікавлення, адвокатську кар'єру та громадську діяльність, залишив велику кількість наукових праць, які привертають увагу сучасних дослідників. Серед багатого та цікавого творчого доробку зарубіжного українського вченого у сфері дослідження історії вітчизняного кримінального права, на особливу увагу заслуговують його праці присвячені історії права княжої доби³.

Життєвий і творчий шлях Я.Падоха був досить складним. Народився в 1908 р. в м. Бучачі, що на Галичині. В 1931 р. закінчив Краківський університет, по закінченню працював адвокатом. У 1940-х рр. викладав історію українського права, західноєвропейське та торгівельне право в УВУ⁴. По його лекціям було надруковано ряд підручників для студентів цього навчального закладу⁵, також навчальними матеріалами слугували і змістовні статті автора вміщені в «Енциклопедії українознавства»⁶. Після Другої світової війни центр

³ *Падох Я.* Ідеї гуманності і демократизму в карному праві княжої України. – Мюнхен: Накладом Українського вільного університету, 1949. – 31 с. (Науковий збірник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання. – Мюнхен: Орлик, 1948. – Т. 5. – XXVIII + 255 с. – С. 111–128); *Його ж.* Охорона честі і свободи людини в карному праві княжої України. – Мюнхен, 1956. – 15 с. (Науковий збірник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання. – Мюнхен: «Logos», 1956. – Т. 6. – 360 с. – С. 187–197); *Його ж.* Суди і судовий процес старої України: Нариси історії / Б. Т. Цюцюра (післясл.). – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів, 1990. – 128 с. (Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 209. Істор.-Філософ. секція. Правнича комісія; Ч. 5.); *Його ж.* Давнє українське судове право. Конспект викладів. – Мюнхен-Париж: Накладом Референтури студій і культурно-суспільних справ Центрального Союзу Українського Студентства, 1949. – 49 с. (Серія: Скрипти, Т. 25); *Його ж.* Нарис історії українського карного права / Передмова Лева Окіншевича / Бібліотека Українознавства НТШ. – Ч. 1. – Мюнхен: Видавництво «Молоде Життя», 1951. – 133 с.

* За кордоном було створено ряд українських наукових установ. Одним з головних осередків української історичної науки в еміграції став УВУ. Свою діяльність він розпочав у Відні, продовжував у Празі, а потім – у Мюнхені.

⁴ *Падох Ярослав.* Предмет історії українського права в УВУ і його викладачі, 1924–1981 // Науковий збірник Українського Вільного Університету на пошану проф. д-ра Володимира Янева / Редколегія: Олекса Горбач, Григорій Васькович, Ігор Качуровський, Кирило Митрович, Богдан Осадчук, Леонід Рудницький, Зиновій Соколюк. – Мюнхен: «CICERO», 1983. – Т. 10. – 1096 с. – С. 1042.

⁵ *Падох Я.* Давнє українське судове право. Конспект викладів. – Мюнхен, Париж, 1949. – 49 с.; *Його ж.* Нарис історії українського карного права. – Мюнхен, 1951. – 133 с.

⁶ *Падох Ярослав.* Історія українського карного права // Енциклопедія Українознавства. Статейна частина. – Мюнхен: НТШ, 1949. – Т. I. – Ч. 2. – С. 660–665; *Його ж.* Історія українського судівництва // Енциклопедія Українознавства. Статейна частина. – Мюнхен: НТШ, 1949. – Т. I. – Ч. 2. – С. 665–670; *Його ж.* Руська Правда // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – Мюнхен, 1973. – С. 2655–2657; *Його ж.* «Суд і розправа» // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – Мюнхен, 1976. – С. 3090–3091.

науково-культурного життя української діаспори переміщується в Північну Америку – Канаду і США. Наприкінці 1940-х рр. емігрував у США, де займався юридичною практикою та громадською діяльністю. З 1977 р. очолював Наукове товариство ім. Шевченка (далі – НТШ) в Америці, а 1983 р. був обраний головою Світової Ради НТШ⁷. Також ним було проведено успішну акцію для побудови і закріплення Катедри Українських Студій у Гарварді у 1968 р.⁸. Крім того був провідним членом багатьох українських громадських організацій, як Пласт, Український народний союз, Український конгресовий комітет Америки та Асоціація українських адвокатів.

Варто звернути увагу на те, що свої навчальні матеріали та наукові праці дослідник створював в досить складних умовах: перебуваючи за кордоном, він із зрозумілих причин, фактично, не міг користуватися необхідною йому науковою літературою. Л.Окіншевич у передмові до його праці «Нарис історії українського карного права» зазначив: «Особливо несприятливо на ній, – як і на всій науковій праці сучасної української еміграції – виявляє себе майже повна відсутність українознавчих бібліотек»⁹. Однак, українські історики, що опинились в еміграції були звільнені від тиску політичного фактору, який гостро відчувала історична наука в УРСР. Незважаючи на скрутні умови вимушеного вигнання вони були «майже повністю вільними у політичному, академічному та ідейно-методологічному аспектах»¹⁰. І, хоч, ці дослідники втратили доступ до історичних джерел, які залишились на території СРСР, однак, з іншого боку, вони могли вільно користуватися закордонними історіографічними та документальними матеріалами, які на той час залишалися мало або й абсолютно невідомими українській історіографії.

Саме в таких умовах довелося жити і працювати Я.Падоху. Запропоновані ним ідей є доволі цікавими та не втратили значення і на сьогоднішній день. Як зазначає С.Кудін: «в умовах розвитку сучасної вітчизняної історико-правової науки є актуальними»¹¹.

Серед еміграційних істориків досить велика увага зверталась на вивчення проблем давньоруського права і «Правду Руську». Значний внесок у

⁷ *Галів Микола*. У патріяршому віці почував себе молодим (першу річницю смерти д-ра Ярослава Падоха) // Свобода. – 1999. – № 35. – 27 серпня. – С. 26.

⁸ Помер д-р Ярослав Падох // Свобода. – 1998. – № 10. – 4 вересня. – С. 13.

⁹ *Падох Я.* Нарис історії українського карного права / Передмова Лева Окіншевича / Бібліотека Українознавства НТШ. – Ч. I. – Мюнхен: Видавництво «Молоде Життя», 1951. – С. 7.

¹⁰ *Оглоблин О.* Українська історіографія 1917–1956: Пер. з англ. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. Історичний факультет, Державний комітет архівів України. – К., 2003. – С. 94.

¹¹ *Кудін С. В.* Основні напрями дослідження кримінального права у працях Я.Падоха // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 1 (48). – С. 195–202.

дослідження цих питань внесли С.Шелухін¹², Р.Лашенко¹³, Л.Білецький¹⁴, Я.Падох, М.Чубатий¹⁵ та ін. Ними активно розроблялись як загальна проблематика, так і окремі дискусійні питання.

Історики в еміграції відчували велику потребу не тільки у нових дослідженнях, а й у джерелах, на яких би вже базувалися нові студії. Ситуація ускладнювалася неможливістю використання оригінальних списків, які зберігалися на території СРСР. Проте, і з цієї ситуацією історики справлялись.

По-перше, у 1927 р. Р.Лашенко підготував та опублікував текст Короткої редакції «Правди Руської»¹⁶. Укладач вважав «Правду Руську» найбільш важливою і цінною пам'яткою історії українського права земського або князівського періоду. Мету свого видання він сформулював досить конкретно: «Студентам-правникам Українського університету у Празі дати можливість ознайомитися з пам'яткою нашого права безпосередньо по її текстам»¹⁷.

По-друге, історики використовували і видання, що виходили в СРСР. Зокрема, Я.Падох при написанні своїх праць з історії права княжої доби, цитуючи статті «Правди Руської» посилається на навчальний посібник, що був підготовлений Інститутом історії АН СРСР в 1940 р.¹⁸ на основі першого тому академічного видання. Чому саме це видання, а не академічне – питання залишається відкритим.

При вивченні історії українського права Я.Падох дотримувався, як він зазначає, «традиційної» схеми поділу історії українського права на три періоди. Такими періодами є доба Княжої Русі-України, Литовсько-Руської держави і Гетьманської України. Разом з тим учений вважає, що не потрібно

¹² Шелухін С. До вивчення Руської Правди // Науковий збірник УВУ на пошану президента Т.Г.Масарика. – Прага: УВУ, 1930. – Шелухін С. Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції. – Прага, 1929. – 128 с.

¹³ Лашенко Р. Лекції по історії українського права. – Прага: Наклад Укр. ун-ту в Празі, 1923. – Ч. 1: Княжа доба, 1923. – 146, [4] с.; Ч. 2: Литовсько-польська доба. – Вип. 1: Пам'ятники права, 1924. – 77, [1] с.; *Руська Правда (Академічний список)* / Під ред. Р.Лашенка. – Прага: Наклад «Українського правничого товариства в ЧСР»: Друк державної друкарні у Празі, 1927. – Вип. 1. – 18 с.

¹⁴ Білецький Л. Руська Правда та історія її тексту / За ред. Ю. Книша. – Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1993. – 166 с.: портр.

¹⁵ Чубатий М. Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східно-слов'янських націй // Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Нью-Йорк; Париж, 1964. – Т. 178.

¹⁶ *Руська Правда (Академічний список)* / Під ред. Р.Лашенка. – Прага: Наклад «Українського правничого товариства в ЧСР»: Друк державної друкарні у Празі, 1927. – Вип. 1. – 18 с.

¹⁷ Там само. – С. 3.

¹⁸ Правда Русская. Учебное пособие / Отв. ред. Б.Д.Греков. – М.; Л.: Издательство АН СССР, 1940. – 112 с.; Детальніше див.: Падох Ярослав. Ідеї гуманності і демократизму в карному праві княжої України. – Мюнхен: Накладом Українського вільного університету, 1949. – 31 с. – С. 10.; Падох Ярослав. Охорона честі і свободи людини в карному праві княжої України. – Мюнхен, 1956. – 15 с. – С. 6.

досліджувати період польської окупації (1569–1648 рр.), тому що ця доба «...для історика карного права мало цікава, бо тоді на українських землях діяло головним чином чуже право»¹⁹. Отже, Я.Падох поділяє історію права українських земель, що перебували у складі Литовсько-Руської держави та Речі Посполитої, на історію українського права литовсько-руської доби та історію права у період польської окупації українських земель. Об'єктом дослідження у працях Я.Падоха стає перший період.

Я.Падох детально дослідив тексти «Правди Руської» – усіх трьох редакцій і свої висновки про принципи давньоруського права обґрунтовував саме при її допомозі: «найважливіше джерело тогочасного карного права, Руська Правда, як відомо, складена за казуїстичною метою. У ній подана певна кількість злочинів, не як злочинів типових, але як конкретних випадків, які ймовірно найчастіше появлялися перед судом. З них не трудно скласти певні групи злочинів»²⁰.

На його думку, аналіз пам'яток права Русі свідчить про його прогресивність у порівнянні з тогочасним західноєвропейським правом. Такий висновок ґрунтується на таких положеннях, як ставлення до смертної кари та становище жінки в середньовічному суспільстві. Але, поряд з тим, також підкреслив, що право Русі мало певні особливості, які полягали, перш за все, у створенні норм, що поширювали чи змінювали звичаєві традиції. За своєю формою вони майже не відрізнялися від звичаїв.

Для дослідника «національне право більш, ніж інші ділянки культури народу, пов'язане з його незалежним, державним життям. Адже, на вищому щаблі розвитку суспільностей право – це, передовсім, твір державних органів»²¹. Поряд з тим досліджуючи давньоруське право Я.Падох наголошує, що «стародавнє українське право, державне й звичаєве, стояло в періоді недержавності чи неповної державності під тиском чужого права й тому історикові українського права доводиться відділювати норми права свого від чужого»²². Що, в свою чергу, на думку історика, і викликало тенденцію «присвоєння» історії права княжої доби російською і польською наукою. Причому, до системи російського права було інкорпоровано весь здобуток правничої творчості українського народу тієї доби включно до «Руської Правди»²³.

Такі погляди були притаманні переважній більшості українських істориків, що були змушені жити і працювати за межами своєї держави. Варто зазначити, що Русь як перше українське державне утворення викликала

¹⁹ Падох Я. Нарис історії українського карного права. – С. 9.

²⁰ Падох Я. Охорона чести і свободи людини в карному праві княжої України. – С. 6.

²¹ Падох Я. Піонерські заслуги Миколи Чубатого в науці українського права // У пошуках історичної правди: Збірник на пошану Миколи Чубатого 1889–1975. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1987. – С. 83.

²² Там само.

²³ Там само.

величезний дослідницький інтерес у середовищі української еміграції 1920–1940 рр. Ученими-емігрантами було досліджено широкий спектр питань щодо історії становлення та діяльності держави та права на Русі.

Це було пов'язано і з тим, що в УРСР дослідники були сковані жорсткими ідеологічними обмеженнями. Провідними темами практично всіх історичних праць стала: домінуюча роль російського народу і російської культури у розвитку всіх народів СРСР; одвічне прагнення українців та білорусів до державної єдності з Росією; пріоритет соціального над національним, а також і своєрідна ненависть до українських істориків-емігрантів. За цих обставин цілі періоди української історії були віддані на відкуп російським історикам. Цей фат найбільше непокоїв національно налаштованих істориків української еміграції.

Щоправда, не варто забувати, що серед російських (радянських) науковців були вчені зі світовими іменами, а саме: Б.Греков, М.Тихомиров, Д.Ліхачов, В.Мавродін, Б. Рибаків та ін., які в своїх працях прагнули об'єктивно та неупереджено відтворювати історичні реалії. Проте умови часу вимагали від них йти на компроміси з офіційною ідеологією у своїх наукових пошуках.

Звертаючись власне до праць Я.Падох, слід зазначити, що особливу увагу автор приділяє кримінальному праву, яке він розглядає як карне право, оскільки, на його думку: «влада карання в модерному устрої належить виключно державі, звідси й вужче окреслення карного права, як права держави накладати кару за злочини»²⁴. Учений надавав важливого значення історії кримінального права через те, що, з одного боку, вперше почали регулюватися саме кримінально-правові відносини, з іншого – у нормах кримінального права найчіткіше віддзеркалюється ідеологія суспільства, взаємовідносини між особою, суспільством і державою²⁵.

Карне право княжої України виявляє помітні віхи демократичності і побудоване на засадах рівності і загальності, оскільки суспільно-політичний устрій Київської держави був демократичний²⁶. Про це в першу чергу красномовно свідчать статті про охорону честі та гідності: «кодіфікатор Руської Правди математично визначив відношення людської честі до ваги людського здоров'я, воно далеко переходить межі карністичної теорії і залишається переконливим доказом існування високого морального кодексу старокіївської спільноти»²⁷.

Основну увагу Я.Падох у своїх дослідженнях приділяє охороні честі

²⁴ Падох Я. Нарис історії українського карного права. – С. 9.

²⁵ Там само; Кудін С. В. Основні напрями дослідження кримінального права у працях Я. Падох. – С. 196.

²⁶ Падох Я. Ідеї гуманності і демократизму в карному праві княжої України. – С. 18.

²⁷ Падох Я. Охорона честі і свободи людини в карному праві княжої України. – С. 8.

і свободи людини²⁸ та ідеям гуманності і демократизму в карному праві княжої доби²⁹. І це не дивно, адже права і свободи людини – одна з найактуальніших і донині тем, досліджуваних філософами, юристами, політологами. Із древніх часів історія знає періоди, коли за особистістю взагалі заперечувалася яка-небудь наявність домагань до суспільства, держави. У поняття прав людини різні народи й зараз вкладають зовсім неоднаковий зміст. Але саме в їхньому визнанні й забезпеченні з боку держави криється одна з найважливіших умов розвитку суспільства й кожної особистості окремо.

Смертна кара правно не існувала як інститут державного карного права княжої України. Її застосовували спочатку в духовних судах, а згодом вона стала переходити і в світське судівництво, і це сталося очевидно під впливом візантійського права, а надалі і монгольських (татарських) звичаїв, гвалтуючи правосвідомість староукраїнського населення, просякнуту глибокою людяністю, так гарно висловлено у «Поученні дітям» кн. Володимиром Мономахом: «Не вбийте й не веліть вбивати нікого, хоч буде винен смерті»³⁰.

У першій половині ХХ ст. як в Україні, так і в діаспорі зверталась велика увага на вивчення проблем давньоруського права. Саме цей період залишив по собі велику кількість археографічних публікацій та наукових праць з даної проблематики. Всі вони різні, оскільки створювались у різному науковому та політичному середовищі, але всі вони є цінними для розвитку історичної думки в цілому.

Звісно Я.Падох, як і більшість істориків української еміграції та діаспори, прагнув показане та довести неабияку роль для тогочасного суспільства саме українського права та його вплив на світову юридичну традицію.

Аналіз величезного творчого доробку Я.Падоха дозволяє зробити висновок, що він вдало поєднав у собі талант непересічного громадського діяча та науковця, публіциста та популяризатора самостійницької ідеології, які не втратили своєї актуальності й сьогодні. Перебуваючи за межами України Я. Падох намагався активізувати політичну діяльність української еміграції, координувати діяльність низки її угруповань, активно відстоювати право України на свою державність. Він вдало поєднували викладацьку та наукову діяльність з юридичною практикою.

Дослідження Я. Падоха базуються на досконалому вивченні історично-правової основи, її детальному науковому обґрунтуванні та чітко визначених позиціях і потребують систематизації та аналізу сучасними дослідниками.

²⁸ Падох Я. Охорона честі і свободи людини в карному праві княжої України. – 15 с.

²⁹ Падох Я. Ідеї гуманності і демократизму в карному праві княжої України. – Мюнхен: Накладом Українського вільного університету, 1949. – 31 с.

³⁰ Там само. – С. 12.